

Bir Halk Kahramanı ve Dış Siyasetçi Yönüyle Haydar Aliyev¹

Yunus Ekici²

Özet

Haydar Aliyev Azerbaycan tarihinde ilk kez bir milli lider olarak Azerbaycancılık fikrini devletin siyasi ideolojisi seviyesine yükseltmiştir. Azerbaycan kavramı çok eski bir tarihe sahip olmasına rağmen yüzyıllardır sadece coğrafi yer adı olarak değil son yüzyılda milli fikir olarak da kullanılmıştır. Azerbaycancılığın devlet politikasında milli ideolojiye dönüşmesi, milli lider Haydar Aliyev'in Azerbaycan halkına en büyük tarihi hizmetlerinden biridir. Azerbaycan kültürünü ve zengin tarihi mirasını dünya toplumuna tanıtmak Haydar Aliyev'in benzersiz hizmetlerindedir. Haydar Aliyev, siyasi dehasıyla Azerbaycan'ın modern yüzünü tanımlamış ve halkının kaderine silinmez izler bırakmıştır. Azerbaycan tarihinin ender şahsiyetlerinden, Türk dünyasının ve genel olarak medeni dünyanın güçlü şahsiyetlerinden biridir. Azerbaycan halkının milli lideri olarak tarihe geçen bu yeri doldurulamaz şahıs, en yüksek lider niteliklerine sahiptir. Milli lider Haydar Aliyev'in ileri görüşlü politikasının bir sonucu olarak günümüzde Azerbaycan dünya çapında medeni, demokratik, laik bir cumhuriyet ve büyük bir devlet olarak tanınmaktadır. Azerbaycan dış siyasetinin en önemli özelliği güçlü uluslararası kuruluşlarla üst düzey ilişkilerin kurulması ve bu ilişkilerin devletin menfaatleri doğrultusunda kullanılmasıdır. Dolayısıyla Azerbaycan halkının ulusal lideri Haydar Aliyev'in belirlediği bu dış politikanın önemli yönlerinden biri bu kuruluş ve yapıları ile üst düzey ilişkiler kurmaktır. Siyasi yön olarak Azerbaycan'ın ilan ettiği ilkelerin dünyada meydana gelen laik, demokratik, açık ve ilerici kalkınma süreçlerine kapı açan ve bu süreçlere dâhil olmak isteyen bir devlet olmasıdır. Azerbaycan'ın stratejik ve önemli bir

- 1 Bu Çalışma, 10 Mayıs 2021 Tarihinde Düzenlenen, Doğumunun 98. Yılında Azerbaycan'ın Mimarı Haydar Aliyev Uluslararası Kongresi "Bir Halk Kahramanı ve Dış Siyasetçi Yönüyle Haydar Aliyev" Başlığıyla Sözlü Olarak Sunulan Yayımlanmış Bildirinin Genişletilmiş ve Yeniden Düzenlenmiş Halidir.
- 2 Doç. Dr. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Kadirli Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, yunusekici23@hotmail.com, ORCID:0000000163006555.

jeopolitik konumda bulunduğu, ülkenin petrol ve gaz rezervleri gibi yeterli kaynaklara sahip olduğu bir gerçektir. Bu çalışmada bir halk kahramanı olarak Haydar Aliyev'in, Azerbaycan'ın bağımsızlığını garanti altında tutacak şekilde dış politikaya yön veren düşüncelerinin kültürel değerlere verdiği önemin Azerbaycan'a yansımaları üzerinde durulmuştur.

1.Giriş

Haydar Aliyev, 10 Mayıs 1923 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Nahçıvan şehrinde doğmuştur. Nahçıvan Pedagoji Koleji'nden 1939'da mezun olduktan sonra Azerbaycan Sanayi Enstitüsü Mimarlık Fakültesinde (şimdiki Azerbaycan Devlet Petrol Akademisi) eğitim almıştır. II. Dünya Savaşının başlaması onun mezun olmasını engellemiştir. Haydar Aliyev, 1941'den itibaren Nahçıvan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Halk İşçileri Komiserliği ve Nahçıvan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Halk Komiserleri Konseyi'nde daire başkanı olarak çalışmıştır (Məmmədli-Əhmədova, 2018, 5-6).

1941 yılının ortalarına doğru Hitler'in Stalin ile yapmış olduğu anlaşmayı iptal etmesi ve SSCB'ye karşı saldırı teyakkuzuna başlaması ister istemez Stalin'i harekete geçirmiştir. SSCB'de genel seferberlik ilan edilerek Türklerin yaşadığı bölgelerden yüz binlerce insan askere alınmıştır. Alman taarruzu başlar başlamaz üniversite talebeleri de dâhil olmak üzere eli silah tutan herkes askere çağırılmıştır (Adıgüzel, 2007, 39).

Haydar Aliyev 1944'te devlet güvenlik teşkilatlarında çalışmaya başlamıştır. O zamandan beri güvenlik sisteminde görev yapan Haydar Aliyev, 1964 yılından itibaren Azerbaycan SSC Bakanlar Kurulu Devlet Güvenlik Komitesi Başkan Vekili, 1967'den itibaren ise başkanlık görevini yürüterek aynı zamanda Tümgeneral rütbesine yükselmiştir. (O yıllarda Leningrad'da özel yüksek öğrenim görmüş ve 1957'de Azerbaycan Devlet Üniversitesi tarih bölümünden de mezun olmuştur) Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin 1969'daki Temmuz Genel Kurulunda Haydar Aliyev, Azerbaycan Komünist Partisinin Merkez Komitesi'nin ilk sekreteri seçilerek cumhuriyetin başına geçmiştir. Aralık 1982'de Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Politbüro üyesi seçilen Haydar Aliyev, SSCB Bakanlar Kurulu Birinci Başkan Yardımcısı olarak atanmış ve SSCB'nin liderlerinden biri olmuştur. Haydar Aliyev, SSCB Yüksek Sovyet'inin yirmi yıl milletvekili ve beş yıl boyunca SSCB Yüksek Sovyet'inin başkan yardımcılığını yapmıştır (Məmmədli-Əhmədova, 2018, 6).

Aliyev, SSCB'nin son dönemlerinde Gorbaçov yönetimi ile ters düşmeye başlamıştır. Komünist Partisi'nin ve daha özeldə Gorbaçov'un politikalarını

protesto ederek 1987 tarihinde SSCB Yüksek Sovyet'i başkan yardımcılığı görevinden istifa etmiştir. Sovyet birlikleri tarafından gerçekleştirilen 20 Ocak 1990'da Bakü'de gerçekleştirilen katliama karşı Moskova'da bir açıklama yaparak sorumluların cezalandırılmasını talep etmiştir. Dağlık Karabağ sorunundaki yaklaşımını eleştirdiği SSCB Komünist Partisi üyeliğinden 1991 yılının haziran ayında istifa etmiştir. Nahcivan'a dönen Aliyev 1991-1993 yılları arasında Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi Başkanlığı ve Azerbaycan Meclis Başkanlığı yapmıştır (Sancak, 2018, 66).

Sonsuza kadar Azerbaycan devletinin modern tarihine adını yazdıran bu eşsiz tarihi şahsiyetin olağanüstü siyasi yapıtın liderlik yılları bir Rönesans, ulusal ilerleme, ulusal uyanış ve nihayetinde bağımsız bir devlet inşa etme dönemi olarak kabul edilmektedir. Haydar Aliyev'in siyasi ve devlet faaliyetinin en önemli sonucu doğrudan yönettiği ve halkımıza verdiği mükemmel milli devlet, bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'dir. Her ulus için ulusal özgürlük ve devlet bağımsızlığına sahip olmak çok önemlidir. Yirminci yüzyılın sonunda milli bağımsızlığını kazanan Azerbaycan halkı için tarihi bir fırsat eski Sovyetler Birliği'nin çöküşüydü. Ulusal lider Haydar Aliyev'in büyük çabaları ve gayretiyle oluşan gelecekteki siyasi, ekonomik ve kültürel bağımsızlık için oluşturulan güçlü bir altyapının varlığı ve nüfusta oluşan bağımsız devletliğin kararlılığı, ulusal özgürlüğü belirleyen iki önemli faktördü. Azerbaycan, eski SSCB'de bağımsız bir devlet olarak hayatta kalma şansı olan birkaç müttefik cumhuriyetten biridir (Hüseynova, 2004, 6).

Haydar Aliyev 15 Haziran 1993 tarihinde Azerbaycan Meclis başkanı idi. Ondan sonraki dönemde tarihler 3 Ekim 1993'ü gösterdiğinde ise seçimlerden % 99 oy alarak devlet başkanı olarak görevine başlamıştır. Göreve başladıktan sonra hızlı bir şekilde gelişmelere ayak uydurmak durumunda kalmıştır. Haydar Aliyev genel olarak iç ve dış siyasette demokratik ilkelere sahip çıkacağından ve hukuk devleti oldukları konusuna ilk göreve geldiğinde dikkat çekmiştir. Bu dönemin en önemli problemlerinden biri Dağlık Karabağ sorunudur. 1980'li yıllardan itibaren başlayan sorunlar günümüze kadar maalesef çözümlenememiştir. Haydar Aliyev iktidara geldikten sonra askeri olarak bir adım atarak işgal edilen toprakları almak ve can kaybına sebep olmak yerine daha yumuşak güç unsurlarını kullanarak sorunu çözmeye çalışmıştır (Şahin, 2020, 65-66).

2. Haydar Aliyev ve Ulus Bilinci

Azerbaycan halkının evladı, bağımsız Azerbaycan devleti ve Azerbaycan siyasi sisteminin kurucusu, Azerbaycan'da milliyetçilik ideolojisinin öncüsü, Azerbaycan ulusal kaderini tayin eden büyük lider Haydar Aliyev, ulus

bilincinin de baş mimarlarından. Aliyev, Azerbaycan halkının devlet tarihinde çok büyük yenilikler gerçekleştirerek hiçbir ifade onun devasa kariyerini tam olarak açıklayamamaktadır. Bugün Azerbaycan tarihinde Haydar Aliyev dönemine tanıklık ederek onu ulusal bir lider olarak nitelendiriyoruz. Haydar Aliyev'in şahsiyeti ve faaliyetleri ve siyasetçi olarak sadece Azerbaycan'ın etno-politik coğrafyası ile sınırlı değildir. Doğu Avrupa'dan Afrika'ya kadar Sovyetler Birliği halklarının tarihinde rol oynamış, onlarla tanışmış ve hayatlarını etkileyecek süreçlere imza atmıştır (Babaoğlu, 2013, 17).

Azerbaycan halkının çok geniş bir coğrafi ve etnografik anlayışla çok eski bir tarihi, zengin bir geçmişi ve derin bir tarihi vardır. Bu tarih boyunca millet zengin bir kültür yaratmış, milli ve manevi değerleri somutlaştırarak kadim medeniyetin gelişiminin tüm aşamalarını kapsayan siyasi, sosyal, dini, ekonomik, manevi ve kültürel bağlar kurmuştur (Məmmədov, 2013, 279). Azerbaycan'ın ilim ve kültürünün gelişmesi için farklı yollar arayan, edebi ve sanatsal şahsiyetlerle sık sık görüşen cumhuriyet başkanı, Azerbaycan'a ilk sekreterliğin geldiği ilk yıllardan farklı olduğunu kanıtlamıştır. Cumhuriyetin yeni lideri bir tür yenilikle birlikte çalışmalarına o kadar yüksek bir profesyonellik, yetkinlik ve güven ile başlamıştı ki ona direnmek neredeyse imkânsızdı (Xudiyev, 2014, 7).

Büyük devlet adamı Haydar Aliyev, Azerbaycan'ı iç savaştan, gerileme ve yıkımdan kurtararak yeniden canlanma yoluna götürmüştür. Azerbaycan'ı bölüp bir nevi karakola çevirmek isteyenler hedeflerine ulaşamamıştır. Tüm bunlar meşru bir sonuç olarak 3 Ekim 1993 cumhurbaşkanlığı seçimlerinin neticelerine göre halkın yüksek güveniyle Azerbaycan cumhurbaşkanı seçilen halk kahramanı Haydar Aliyev, paha biçilmez faaliyetleriyle ülkedeki milli dayanışmayı ve kalkınmayı ulusal çıkarlara dayalı sağlamıştır. Kanun ve düzen sağlanarak vatandaşların mallarının soyulması ve yağmalanması engellenmiştir. En önemlisi yasadışı silahlı grupların darbe girişimlerini sona erdirip ilk parlamento seçimlerini yapmak, referandumla anayasayı kabul etmek, bir yönetim sistemi oluşturmak, petrol sözleşmeleri imzalamak, Azerbaycan'ın ekonomik canlanmasının temelini atmak, uluslararası ilişkiler kurmak, ülkeyi dünya toplumuna entegre edip devleti emin adımlarla ilerlemesini sağlamıştır (Yeni Azərbaýcan Qəzeti, 2019, 3.)

Büyük lider her zaman şu görüşü dile getirmiştir: "Azerbaycan, din, ırk ve milliyetten bağımsız olarak her Azerbaycanlının vatanıdır." Bu sözler Haydar Aliyev'in ne kadar hoşgörülü olduğunu göstermektedir. Kültür emekçileri olarak Azerbaycan kültürünün en büyük başarılarının önde gelen siyasetçi ve devlet adamı Haydar Aliyev'in ismiyle bağlantılı olduğunu söyleyebiliriz. Bu

nedenle Haydar Aliyev'in Azerbaycan'daki liderlik yıllarına kültürümüzün tarihinde yeni bir Rönesans denilebilir. Haydar Aliyev, Azerbaycan kültürünün ayrılmaz bir parçası olan kütüphane inşaatı alanında da benzersiz hizmetlere sahiptir. Haydar Aliyev'in yirminci yüzyılın ikinci yarısında kütüphane ağlarının geliştirilmesi, kütüphanelerin merkezileştirilmesi, kütüphane fonlarının geliştirilmesi, kütüphane hizmetlerinin nüfusa iyileştirilmesi, kütüphanelerin malzeme ve teknik alt yapısının ve insan kaynaklarının güçlendirilmesi konularında yaptığı çalışmalar, inkâr edilemez. Bağımsızlık döneminde kütüphanelerin korunmasında, kütüphane çalışmalarının gelişmesinde ve devletin kütüphane politikasının oluşumunda Haydar Aliyev'in rolü büyüktür. Büyük lider, ülkenin genel kültürünün önemli bir göstergesi olarak kitapların ve kütüphane çalışmalarının büyük kültürel önemini övmüştür. Bunun nedeni Haydar Aliyev'in yüksek bilimsel, kültürel ve entelektüel seviyesi, insan doğasındaki olayları doğru bir şekilde değerlendirme yeteneğidir. Haydar Aliyev konuşmalarında her zaman yazar ve şairlerin, bilim adamlarının ve kültürel değerlerin büyük potansiyele sahip olduğunu açıklamıştır. Haydar Aliyev'in 34 yıllık cumhurbaşkanlığı döneminde, büyük örgütsel ve büyük yaratıcı çalışmaların yanı sıra zengin bir bilimsel-teorik ve manevi miras yarattığı gururla söylenebilir (Məmmədli-Əhmədova, 2018, 9-10).

Haydar Aliyev, iktidarının tüm dönemlerinde milli ve manevi değerlerimizin korunması ve geliştirilmesine özel önem vermiştir. "İnsanlar, pek çok özelliği ile dünya halkları arasında bilinir, kabul edilir ve ayırt edilir. Bu özelliklerin en büyüğü kültürdür" diye ifade etmiştir. Büyük politikacı, ulusal devletin değerlerinin kültüre dayandığının farkındaydı. Zamanın başarısının tek garantisi sağlıklı bir toplum inşa etmeye daha fazla dikkat etmek, yeni nesilde ve tüm topluma köklü ahlaki değerleri aşılamaktır. Kültürü halkın büyük bir zenginliği olarak gören büyük lider, liderliğinin tüm dönemlerinde bu alanın gelişmesine odaklanmıştır (Əfəndiyev, 2017, 1100).

Azerbaycan halkının kurtuluş hareketinin sosyo-politik ve devlet inşası alanındaki lideri Haydar Aliyev'in faaliyetleri, Azerbaycan'ın o zamana kadarki gerçekliği ve kimliğinin yaşayan bir ansiklopedisidir. Azerbaycan halkının tüm istek ve arzuları, Haydar Aliyev'in zengin devlet faaliyetinde birleşmiştir. Büyük liderin mucizevi gücü ve güçlü organizasyonu ile bağımsızlık fikirleri daha da güçlenmiştir. Haydar Aliyev'in kişiliği, milli bağımsızlık ile ayrılmaz bir bütünlük içinde tek bir fikirde birleşmiştir. Haydar Aliyev, Azerbaycan halkının tüm yaratıcı potansiyelini, tarihi gelişim yolunu ve büyük hizmetlerini bağımsızlık fikirlerinde birleştiren ve bu bağımsızlığı

daha da güçlendiren bir ulusal lider seviyesine yükselmiştir (Məmmədov, 2020, 81).

Haydar Aliyev; bağımsızlığın Azerbaycan halkına kaderin değerli bir armağanı olduğunu, büyük bir ulusal servet mesabesinde bulunduğunu belirtmiş, fakat bağımsızlığı korumanın bağımsızlık kazanmaktan daha zor olduğunu, ulusal kalkınma ve güvenliğin temin edilmesinin güçlüğünü, bunun için hem yöneticilerin hem de halkın gayret sarf etmesi, sebat göstermesi ve tarihî sorumluluğun bilincinde olması gerektiğini vurgulamıştır (Hasanov, 2013, 8).

Azerbaycan kültüründe Haydar Aliyev'in kabiliyetlerinden yararlanılmayan bir alan yoktur. Müzik, tiyatro, sinema, heykel ve resim ile halı sanatı günümüzün gelişiminde büyük liderin çok değerli fikirlerinden faydalanmıştır. Haydar Aliyev, Azerbaycan kültürünün gelişmesinde yeni bir dönemin temelini atmıştır. Azerbaycan kültürü, milli ve manevi değerleri uluslararası arenada tanınmıştır. Açıkçası, Azerbaycan kültürünün önde gelen isimleri hiçbir zaman Haydar Aliyev döneminde olduğu kadar bilinmemiştir. Haydar Aliyev kültürünü koruyan, geliştiren ve onlarla her zaman ilgilenen insanların çalışmalarını her zaman takdir etmekteydi. Güçlü Azerbaycanlı sanatçılar, Haydar Aliyev'in ilgisiyle Sovyet döneminde SSCB'nin sosyalist emek kahramanı olarak en yüksek onursal unvanını almışlardır. Besteciler, görüntü yönetmenleri, tiyatro figürleri, sanatçıların kongre ve konferanslarına katılan Haydar Aliyev'in derin, anlamlı konuşması katılımcılar tarafından alkışlarla karşılanmıştır. Büyük liderin kültürel konulardaki her konuşması, bu alanın gelecekteki gelişimi için bir program haline gelmiştir (Əfəndiyev, 2017, 1100).

3. Haydar Aliyev ve Azerbaycan Dış Siyaseti

Tanınmış devlet adamı Haydar Aliyev, Azerbaycan'ın bağımsızlık döneminin görevlerini kararlılıkla yerine getirmiştir. Haydar Aliyev, kamusal yaşamın her alanında kamu yönetimi reformlarının ve yeniden yapılanmanın başmimarı olmuştur. Okul reformu, toprak reformu, yenileme ve güçlenmenin temel ilkeleri Haydar Aliyev tarafından kararlılıkla uygulanmıştır. Haydar Aliyev, eski Sovyet hükümeti ile yeni bağımsız devlet kavramı arasında o kadar güçlü bir engel oluşturdu ki hiç kimse bir daha geri dönmeye cesaret edememiştir. Azerbaycan'ı uzaktan bölmek isteyenler Haydar Aliyev'e derin inancı olan ve onun etrafında sıkı sıkıya birleşen halkın bütünlüğü karşısında geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Kendisine karşı çok zor bir sosyo-politik ortamda darbe girişimleri, ayrılıkçı eğilimler, askeri muhalefet ve demokratik muhalefet birleşmiştir. Haydar Aliyev diğer değirmenlerin taşlarını

döndürmeye çalışanların hendeklerini keserek bağımsız bir devletin çarkının laik ilkelere dayalı uyumlu çalışmasını sağlamayı başarmıştır (Həbibbəyli, 2013, 896-897).

Haydar Aliyev'i lider olarak ayıran önemli bir özelliği, Azerbaycan'ı iki siyasi sistemde yönetmesi ve her dönemin sosyo-politik gereklerine uygun olarak tüm faaliyetlerini Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yükselişine, halkın manevi ve kültürel gelişimine adanmış olmasıdır. Haydar Aliyev'in tüm siyasi ve devlet faaliyetleri moderndir. Hayatının ve faaliyetinin kronolojisi, büyük bir tarihsel dönemin parlak bir sayfasıdır. Haydar Aliyev'in Azerbaycan'daki liderlik dönemleri, ülkenin ekonomik, sosyo-politik, kültürel ve manevi gelişimindeki büyüme ve ilerleme eğilimleriyle ayırt edilebilir. Azerbaycan tarihinde eski SSCB gibi bir süper gücün siyasi liderliğinin zirvesine yükselen ve pratik çalışmalarıyla dünyaca ünlü devlet adamları arasında en önde gelen ve etkili olduğunu kanıtlayan tek politikacıdır (Hüseynova, 2004, 9-10).

Azerbaycan'da cumhurbaşkanlığının ilk yıllarından itibaren Haydar Aliyev, Azerbaycan'ın ekonomik ve sosyal sorunlarını, manevi ve kültürel hayatını ihmal etmemiş ve bu alanda büyük çalışmalar yapmıştır. 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında Haydar Aliyev önderliğinde yapılan toplantıların ekonomik konulardan çok manevi ve kültürel kaygılara odaklanması tesadüf değildir (Xudiyev, 2014, 7). Haydar Aliyev'in cumhurbaşkanlığı döneminde imzaladığı kararname ve emirler hukuki, demokratik devlet inşası, bağımsız cumhuriyetin güçlendirilmesi ve geliştirilmesi, sosyo-ekonomik reformların uygulanması ve kamusal yaşamın demokratikleştirilmesi alanında ana program ve hukuki-normatif dayanak, bilim, eğitim ve kültürdür (Hüseynova, 2004, 15).

Haydar Aliyev dönemi Azerbaycan Hükümeti'nin üzerindeki en büyük sorumluluklardan biri şüphesiz Karabağ sorununun çözüme kavuşturulması idi. Bunun için diplomasinin karşısında duran ilk vazife, uluslararası sistemin desteğini kazanmak olmuştur. Hükümet bağımsız devletin dünyada tanınmasına, dünyanın gelişmiş ülkeleri ile ekonomik ve kültür alanlarında işbirliğine gitmek ve aynı zamanda Dağlık Karabağ sorununa uluslararası camianın dikkatini yöneltmek için kararlı bir politika izlemeye başlamıştır. Ülkenin petrolünü bir vasıta olarak kullanılması suretiyle büyük devletlerin, uluslararası teşkilatların ve şirketlerin ilgisini buraya doğru çekmek ve Ermenistan'a sorunun çözümü doğrultusunda baskı yapmaları için planlı şekilde faaliyete geçmiştir. Bu sorunun sadece insan haklarının çiğnenmesi, arazi bütünlüğünün ihlal edilmesi anlamını taşımadığını, devletin bağımsızlığı yolunda bir engele dönüştüğünü dünya kamuoyuna duyurmak çok önemliydi. Ancak tüm bunların 1991-1993 yıllarında dikkate alınmadığı

bilinmektedir. Azerbaycan 1991 yılında SSCB'nin dağılması ve kazanılan bağımsızlıktan sonra serbest piyasa ekonomisine geçiş kararı almıştı. Fakat bir yandan Karabağ savaşı, öte yandan ağır ekonomik, sosyal ve siyasi istikrarsızlık ülkeyi bir kaos ortamına sürüklemişti. 1993'te Haydar Aliyev'in bir cumhurbaşkanı olarak sorunların üstesinden gelebilecek güçlü bir iktidar kurması ve demokratik cumhuriyet yolunda devam edileceği konusunda güvence vermesi ile zihinlerdeki karmaşıklık belli ölçüde giderilmiş aynı zamanda ekonomi de de gelişmeler kaydedilmiştir (Karimov, 2007, 28).

Aliyev'in iktidara gelmesinin ardından Azerbaycan dış politikasında iki farklı dönemin var olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi, Rusya'yı yatıştırma politikası dönemi olarak görülebilecek Haziran 1993-Şubat 1994 dönemi; ikincisi ise, Rusya'nın Azerbaycan'daki "makul çıkarlarını" karşılayarak Rusya'yı kızdırmama, fakat önceki iktidarın Batı ile bu bağlamda Türkiye ile yakınlaşma politikasını sürdürme dönemi olarak nitelendirilebileceğimiz Şubat 1994 döneminden günümüze kadar olan dönem. Batı ile yakınlaşmanın ilk işareti de Devlet Başkanı Aliyev'in 8-10 Şubat 1994 tarihlerindeki Türkiye ziyareti olmuştur (Hasanov, 2003, 141).

Aliyev'in iktidara gelmesiyle birlikte Azerbaycan'da Rusya karşıtı sert politika terk edildi ve Aliyev, Rusya'nın bölge üzerindeki ilgi ve etkisini göz ardı etmeden dikkatli bir denge politikası takip etti. Bu politikaya uygun olarak Aliyev iktidarının özellikle ilk dönemlerinde Azerbaycan, Rusya ile oldukça iyi ilişkiler geliştirdi. Rusya ile gelişen ilişkilerin Karabağ sorununa da olumlu etki edeceğine inanılıyordu. Bunun sonucunda Elçibey'in BDT karşıtı politikasına zıt bir şekilde Aliyev'in ilk icraatlarından biri 24 Eylül 1993 tarihinde Moskova'ya giderek BDT'ye katılım anlaşmasını imzalamak oldu. Takip edilen bu politika ilk başlarda olumlu sonuç verir gibi görünüyordu. Rusya'nın aracılığıyla Karabağ'da taraflar arasında 12 Mayıs 1994'te ateşkes sağlanmıştı. Aliyev her ne kadar Rusya ile ilişkileri geliştirme yoluna gittiye de Rusya'nın Ermenistan'a verdiği desteği kısa vadede geri çekmeyeceğinin bilincindeydi. Bu nedenle olsa gerek Karabağ sorununun çözümü konusunda önceki dönemde başlatılan konunun uluslararasılaştırılması politikasını sürdürdü. Bu bağlamda AGİT Minsk Grubu nezdinde çalışmalar devam ettirildi. Görüşmelerde 1996'da daimî üçlü eş başkanlık sistemine geçilmesi ve böylece Rusya'nın yanı sıra ABD ve Fransa'nın eş başkan olmasıyla Rusya'nın baskın etkisi görece azalmıştır (Sancak, 2018, 67-68).

Azerbaycan devletinin tarihine istisnai bir katkı sağlayan, fikirleri ve yönetim tecrübesi bugün ve yarın bize rehberlik eden milli lider Haydar Aliyev'in siyasi mirası o kadar zengin, anlamlı ve değerli ki nesiller bu hazineyi on yıllarca kullanacak durumdadır. Azerbaycan, büyük liderin ileri görüşlü

politikasının bir sonucu olarak stratejik, ekonomik ve kültürel potansiyelini kullanarak dünyanın en dinamik gelişen ülkelerinden Doğu ile Batı arasında güvenilir bir köprü haline gelmiştir. Adı her zaman milli devlet ve bağımsızlıkla ilişkilendirilen ve olağanüstü bir siyasetçi olduğu aşikârdır. Ülkede modern, demokratik, hukuksal ve laik bir devletin inşası, sivil toplumun oluşumu, milli, ahlaki değerlere dönüş ve bilim, eğitim ve kültürün gelişmesi sonsuza dek Haydar Aliyev adıyla anılmaktadır. “Ben birçok davanın adamıyım ve hayatımı kendime değil halkıma adadım” diyen ve hayatının anlamını Azerbaycan halkının hizmetinde gören milli lider Haydar Aliyev aslında bir çağdır. “Her zaman gurur duydum ve bugün Azerbaycanlı olmaktan gurur duyuyorum” diye ifade ederek, hangi alanda olursa olsun sadık bir asker olarak halkının mutluluğu ve bağımsızlığı için her zaman her türlü zorluğa hazır olduğunu da sözlerine eklemiştir. Kendisinin paha biçilmez fikirleri, kararlılığı ve hiçbir unsurla ölçülemeyecek kadar sağlıklı bir Azerbaycan ideolojisi vardır (Məmmədli-Əhmədova, 2018,13).

Haydar Aliyev yönetimi Amerika'nın Kafkasya'da Rusya'yla kesişen çıkarlarından doğru bir şekilde faydalanmak için dengeli bir siyaset yürütmeye başlamıştır. Özellikle Rusya'nın Azerbaycan'a olan etkisini azaltmak amacıyla Batı ülkeleri, BDT ve diğer bölge ülkeleriyle ekonomik ilişkilerin gelişmesi yönünde bir politikanın uygulanması gerekiyordu. Azerbaycan gibi ekonomik ve ulaşım baskısına maruz kalan Gürcistan, Ukrayna, Kazakistan ve Orta Asya'yla yakın ilişkiler oluşturuldu. Bir yandan Rusya'nın gücünü azaltma, öte yandan Avrupa ve ABD'nin ise etkisini güçlendirme (bu arada Rusya'ya tedirgin etmeyecek bir şekilde) politikası yürütülüyordu. İran'la keskinleşmiş siyasi, ideolojik çarpışmalara son vermek, iki ülke arasındaki ilişkileri iyileştirme amacıyla tüm yolları deneyerek yakın komşu, ortak münasebetler oluşturmak için ciddi bir faaliyet ortaya kondu. Aliyev, Azerbaycan Halk Cephesi'nin aksine Rusya veya İran karşıtı demeçlerden kaçınmış olsa da Rus ordusunun “sınır muhafızları” veya “barış gücü” adıyla Dağlık Karabağ'a geri dönmelerine karşı çıkarak Azerbaycan'da Rusya'nın etkinleşmesine izin vermemiştir. 1993–1994 yıllarında dış politikada artık stratejik bir dönüşüm oluşmaya başlamıştır (Karimov, 2007, 26).

1994-1995 yılları Aliyev'in ülke yönetimine damgasını vurduğu bu dönem Batı ve ABD'nin Orta Doğu petrollerine olan bağımlılıklarını azaltmak istedikleri ve Sovyet sonrası coğrafyada Rusya'nın etkinliğini düşürmeye çalıştıkları dönemle eş zamanlı olarak ortaya çıkmıştır. Bu durumda hem Batı hem de ABD kendi petrol şirketlerini Azerbaycan'da yatırım yapmaya yoğun biçimde teşvik etmişlerdir. ABD, Batı ve Türkiye'nin menfaatlerinin çakışmasıyla hem Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı faaliyete geçebilmiş hem de

muhtemel doğal gaz boru hatlarının öncülüğünde yeni projeler gündeme gelebilmiştir (Dikkaya-Çaylak, 2008, 136).

1993'ten 2003 yılına kadar süren ikinci iktidar dönemi, büyük liderin dünyanın en ender kişiliklerinden ve önde gelen siyasi figürlerinden biri olduğunu bir kez daha göstermiştir. Bağımsızlığını yeniden kazanan Azerbaycan, Haydar Aliyev'in siyasi iradesi, kararlılığı ve mükemmel yönetim becerileri sayesinde geçiş döneminin zorluklarını başarıyla atlatarak 1996 yılında bir canlanma sürecine girmiştir. 1996 ile 2003 yılları arasında makro ekonomik göstergeler iki ila üç kat artmış ve ülkede çok sayıda yeni sanayi işletmesi kurulmuştur. Bu dönemde Azerbaycan'ın gayri safi yurtiçi hâsılası 22,3 kat artarken, ekonomisine 20 milyar dolar yatırım yapılmıştır. Her alanda reformlar yapılmış ve cumhuriyetin uluslararası prestiji istikrarlı bir şekilde artıyordu. Ulusal çıkarlara dayalı dengeli devlet politikası, sosyo-politik istikrarın sürdürülebilirliği, ekonomik güç ve güçlü endüstriyel potansiyel, bilimsel ve teknolojik ilerleme, eğitim ve sağlığın geliştirilmesi, modern bir ordu kurulması, insanların refahının ve yaşam biçiminin sürekli iyileştirilmesi, ulusal miras ve ulusal-manevi değerleri güçlendirmek, milli liderin ana stratejik hedefi haline gelmiştir. Haydar Aliyev'in Azerbaycan'a ve bölgeye barış, istikrar ve sürdürülebilir kalkınma getirmek için attığı kararlı adımlar, uluslararası düzeyde siyasi ve kamusal bir şekil olarak açıkça tanınmasında belirleyici faktör olmuştur (Babayev, 2020, 50).

Azerbaycan'da bilge lider Aliyev önderliğinde uygulanan ekonomik reformlar, başarılı siyasi reformlarla tamamlanmaktadır. Hem kavramsal hem de yapısal olan bu reformlar, kamu yönetim sisteminin iyileştirilmesi, optimize edilmesi, etkinliğinin artırılması, karar alma mekanizmasının modern ihtiyaçlara uygun hale getirilmesi ve yeni bir kalite düzeyine yükseltilmesi amacına hizmet etmektedir. Aynı zamanda Azerbaycan'da demokratik kurumların güçlendirilmesi, siyasi çoğulculuğun ve çok partili demokratik bir siyasi sistemin geliştirilmesi, insan hak ve özgürlüklerinin sağlanması, sivil toplum kurumları için fırsatlar yaratılması, kamu ve özel kuruluşlarda şeffaflık ve hesap verebilirliğin sağlanması, kamuda kurumsal reformlar ve sosyal hizmetler reformlarının uygulanması yoluyla yeni ve ciddi bir niteliksel değişimin sağlanması şu aşamada Azerbaycan'da pragmatik, iyi düşünülmüş bir siyasi öğretinin uygulanmasını teyit etmektedir (Qafarova, 2020, 79).

Haydar Aliyev, öncelikle devlet bağımsızlığına ve Ermenistan'ın saldırı politikasına yönelik iç ve dış tehditleri önlemek için sosyo-politik istikrarın sağlanması için önemli adımlar atmıştır. Bu amaçla Azerbaycan'ın egemenliğine ve toprak yapısına karşı kışkırtıcı eylemler, darbe girişimleri

ve etnik ayrılıkçılık faaliyetleri önlenmiştir. Aliyev için bağımsız bir devlet kurmada sivil dayanışmanın kurulması tarihsel açıdan büyük önem taşıyordu. (Qurbanlı, 2020, 96).

Çağdaş dönemde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin uluslararası arenada nüfuzunun artması, bağımsızlığının daha da sağlanması doğrultusunda başarılı politikalar hayata geçirilmektedir. Aynı şekilde eğitim ve kültürün gelişimi için zaruri kararlar alınmaktadır. Devlet organının, eğitim ve kültür enstitülerinin Avrupa standartlarına uygun bir şekilde kurulması yönünde çabalar sarf edilmektedir. Milli-kültürel, entelektüel güçler kendi faaliyetleri ile devletin kültür alanındaki politikasının çağdaş durumunu tahlil etmekte ve bu politikanın hayata geçirilmesinde aktif rol oynamaktadırlar. Bütün bu faaliyetler bağımsızlığın daha da güçlenmesini sağlamaktadır. Azerbaycan'ın nüfuzlu uluslararası örgütlere tam üye olarak kabul edilmesi ise onun uluslararası konumunun güçlenmesine, dünya ülkeleri içerisinde kendine yakışan yeri alabilmesine elverişli şartlar yaratmaktadır (Kılavuz, 2019, 187-188).

4. Sonuç

XXI. yüzyılın eşliğinde büyük bir devlet egemenliği ve ulusal bağımsızlık temeli oluşturmayı başaran Azerbaycan halkı bu tarihi fırsatı gerçekleştirmek için on yıllar boyunca verilen hizmetleri takdir etmiştir. Haydar Aliyev siyasi dehasıyla modern bir Azerbaycan imajını tanımlamış ve halkın hafızasından silinmeyecek izler bırakmıştır. Politikasının başarılı sonuçları modernleşmeye, ekonomi ve bilime, eğitime, kültür ve sosyo-politik hayatımıza olduğu kadar sağlığa da yansımıştır. 30 yılı aşkın bir süre Azerbaycan'ın tarihi kaderi halkın sosyo-politik, ekonomik ve kültürel hayatının her alanında canlanması Haydar Aliyev adıyla anılmıştır. Her zaman ilerlemek için çabaladığı vatani Haydar Aliyev'in liderliğindeki bu dönemde zengin kültürü, büyük tarihi geçmişi ve gelecek nesillerin kaderini düşünerek gurur duyduğu anayurdu Azerbaycan'ı bir devlet haline getirmeyi başarmıştır.

Haydar Aliyev, sadece bir devleti yöneten bir siyasetçi ve lider değil aynı zamanda bir devlet kurucusu, milyonlarca insanı büyük idealler etrafında seferber eden bir tarih mimarıdır. Tüm yaşamı, faaliyeti, hedefleri ve hayalleri, devlet kurma ideali, tarihsel yaratıcılık etrafında şekillenmiştir. Haydar Aliyev, Azerbaycan biliminin hamisi ve büyük bir düşündürüdür. Haydar Aliyev'in varlığı halka ve kültürlerine hizmetle doludur. Büyük liderin sanata, kültüre, tiyatroya ve edebiyata verdiği hizmetler unutulmazdır. Sanatta ve edebiyatta ilerleme ve ilerleme yolunu seçmenin her zaman önemli olduğunu düşünmüştür. Nitekim Haydar Aliyev gibi önde gelen şahsiyetler, halkın zekasını, ilmini, kültürünü ve maneviyatını dünyaya göstermektedir.

Günümüzde Haydar Aliyev'in politikalarının 2003 yılından beri Azerbaycan'da başarıyla uygulandığı bilinmektedir. 2003 cumhurbaşkanlığı seçim kampanyası sırasında bilge lider Azerbaycan halkına seslenerek halkı Sayın İlham Aliyev'i desteklemeye çağırmıştır. Halk, bu çağrıya olumlu yanıt vermiş ve İlham Aliyev'i cumhurbaşkanı olarak seçmiştir. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Haydar Aliyev'e olan bağlılığını göstererek Azerbaycan'ı başarıya doğru götürmektedir. Günümüzde Azerbaycan'ı 1990'ların başı ile karşılaştırmak mümkün değildir. O dönemlerde insanlar temel ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayamadıkları gibi elektrik, gaz veya yollardan da yoksunlardı. Hal böyle olunca insanlar büyük şehirlere göç etmek zorunda kalmışlardır. Fakat şimdiki durum emsalsiz bir düzeye çıkarak her alanda başarı elde edilmiştir. Bugün Azerbaycan, dünyada etkili bir ülke olarak tanınan ve bölgede lider olan güçlü bir devlettir. Günümüzde Azerbaycan'ın izni olmadan bu bölgede herhangi bir projenin hayata geçirilmesinin mümkün olmaması Haydar Aliyev'in politikalarının sonucudur.

Kaynakça

- Adıgüzel, Hüseyin (2007), *Zirve Haydar Aliyev'in Hayatı*, İleri Yayınları, İstanbul.
- Babaoğlu, Hikmət (2013), *Heydər Əliyev Siyasi İrsinin Politoloji Aspektləri*, Msa, Bakü.
- Babayev, Elçin (2020). *Heydər Əliyev – Tarixi Şəxsiyyət və Tarix Yaradan Şəxsiyyət*, Prezident Kitabxanası, Xalq Qəzeti, 12 Dekabr, № 261, s.6.
- Dikkaya, M.-Çaylak, A. (2008). “Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan’ın Ekonomik ve Politik Dönüşümü: Fırsatlar ve Sorunlar”, *OAKA*, Cilt:3, Sayı: 5, 131-157.
- Əfəndiyev, Timuçin (2017). *Milli Mədəniyyətimizin Hamisi*, Prezident Kitabxanası, Xalq Qəzeti, 4 May, №94, s.5.
- Hasanov, Ali (2013). *Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Ulusal Kalkınma ve Güvenlik Politikası*, Ötügen Neşriyat.
- Hasanov, İlham (2003). *Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Dış Politikası (1993- 2001)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Həbibbəyli, İsa (2013). “Azərbaycançılıq İdealinin Rəmzi”*Məqalələr (2009 – 2014-cü illər)* Prezident Kitabxanası, Yeni Azərbaycan Qəzeti, 11 Aprel, No:62, s.4.
- Hüseynova, İradə (2004). *Müstəqil Azərbaycan Dövlətinin Qurucusu*, Təhsil, Bakü.
- Karimov, Bahadır (2007). *Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan Cumhuriyetinin Dış Politikası (1993-2003)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kılavuz, Gözel Tağısoy (2019). “Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Kültür Politikası ve Ortak Kültüroloji Değerlerinin Araştırılması Problemi”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt: 121, Sayı: 238, ss.181-190.
- Məmmədli R.-Əhmədova S. (2018). “Əbədi Müstəqillik Tarixi Yazan Lider Heydər Əliyev”, Uşaq Kitabxanası, Bakü.
- Məmmədov, Nuru (2013). *Heydər Əliyev və Azərbaycanın XX. Əsrin 20-30-Cu illər Tarixinin Bəzi Məsələləri*, *Tarix və Onun Problemləri*, No:2, ss.279-287.
- Məmmədov, Nuru (2020). *Heydər Əliyev və Azərbaycanın Qurtuluşu*, Prezident Kitabxanası, Respublika Qəzeti, 14 İyun № 113, s.4.
- Qafarova, Sahibə (2020). *Azərbaycanın Müasir Tarixinin Dönüş Nöqtəsi*, Prezident Kitabxanası, Azərbaycan Qəzeti, 14 İyun. № 113, s.1-2.
- Qurbanlı, Mübariz (2020). *Milli Qurtuluşdan Başlayan Böyük Yol*, Prezident Kitabxanası, Azərbaycan Qəzeti, 13 İyun № 112, s.1,4.

- Sancak, İrfan (2018). “Bağımsızlık Sürecinde Azerbaycan ve Haziran Darbesinin Dış Politikaya Etkileri”, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (13), ss.57-71.
- Şahin, Hasan (2020). Azerbaycan’da Toplumsal/Siyasal Değişim ve Dönüşüm, İksad Yayınları, Ankara.
- Xudiyev, Nizami (2014). Heydər Əliyev və Azərbaycan Dili, Elm və Təhsil Nəşriyyat, Bakü.
- Yeni Azərbaycan Qəzeti, (2019). 3 Sentyabr, No:159, s.3.